

rűbb szolgáltatásait. Ezért ezt az új technikát fel kell venni a könyvtári oktatás tematikájába, írni kell róla az oktatók számára kiadott könyvtári újságban és az egyetem lapjában. Ez az ismertetési kampány persze arra vezet majd, hogy még tovább nő a könyvtárra nehezedő nyomás.

/TAYLOR, D. C.: Reference ROMs: Six implications for libraries building CD-ROM database services. = *American Libraries*, 20. köt. 5. sz. 1989. p. 452., 454./

(Válas György)

CD-ROM a könyvtárosok és a felhasználók szemével

A Walesi Könyvtártudományi Főiskola (*College of Librarianship Wales = CLW*) alapítási éve 1964, székhelye Aberystwyth, egyetemi város, egyúttal a walesi Nemzeti Könyvtár székhelye is. A főiskola a legjelentősebb könyvtár- és információtudományi központ Nagy-Britanniában, 1989-től szervezetileg a Walesi Egyetemhez tartozik. 115 ezer kötetes könyvtára az egyik legnagyobb könyvtártudományi gyűjtemény a világon.

A CLW könyvtára 1987-ben CD-ROM berendezésekkel gyarapodott. A könyvtárhasználók a demonstrációs célokra és online keresésekre használt két mikroszámítógép mellé egy új XT-kompatibilis PC-t is beszerettek. Ezt kapcsolták össze az egyik új – Hitachi 1503 S típusú – CD-olvasóval. A gépcsoportot mátrixnyomtatóval kiegészítve a könyvtári tájékoztató szolgálatnál helyezték üzembe.

A LISA (*Library and Information Science Abstracts*) adatbázis kompaktlemezes változata volt az első, amelyet a könyvtár megrendelt. Pénzügyi nehézségei miatt a könyvtár ezután arra törekedett, hogy oktatási célra kedvezményes áron vagy ingyenesen kapjon CD-ROM adatbázisokat az előállítóiktól. Így juttottak az 1. táblázatban látható CD-lemezekhez.

1. táblázat

Adatbázis	Előállító
BOOKS IN PRINT PLUS	R. R. Bowker
BOOKBANK	J. Whitaker & Sons
CUMULATIVE BOOK INDEX	H. W. Wilson
ERIC	SilverPlatter
ERIC	Dialog
ERIC	OCLC
LISA	SilverPlatter
ULRICH'S PLUS	R. R. Bowker

Az adatbázisok jellemzői

A LISA CD-változatát a brit Könyvtáros Egyesület (*Library Association*) adja ki, büszkén arra, hogy elsőként jelentek meg a CD-piacon bibliográfiai adatbázissal. A LISA nélkülözhetetlen információforrás könyvtárosok képzésével foglalkozó oktatási intézményekben. CD-ROM-változatának évi előfizetési

díja 900 USD, több mint a havonta megjelenő nyomtatott változaté. A kompaktlemezes változat a hetvenes évek közepétől tartalmaz rekordokat, több keresési lehetőséget kínál, mint a nyomtatott változat, a magasabb beszerzési ár a használat során megtérül(het). Előállítója a SilverPlatter amerikai cég. A szoftver biztosítja a helyzeti és logikai operátorok használatát, a csonkolást, a keresési mezők kijelölését, a lapozást az invertált fájlban és a keresőszavak kiválasztását.

Az ERIC (*Educational Resources Information Center*) különösen az USA-ban népszerű adatbázis a humán- és a társadalomtudományok területén. Jelentős mennyiségű szürke irodalmat is tartalmaz, ami növeli a hasznosságát. Kedvező körülmény, hogy a főiskolán három változata is megvan.

A Dialog által kínált változat menürendszere (Easy Menu) a kezdő használóknak nyújt segítséget. A Dialog parancsnyelv ismerői pedig az online változatban használt csaknem mindegyik utasítást alkalmazhatják. Az adatbázis kompaktlemezes változatát használva a Dialog online parancsnyelvet kényelmesen és költségkímélő módon lehet oktatni és begyakorolni. A szoftverrel a keresőstratégiák tárolhatók, a DialogLINK kommunikációs szoftvert használva az online kereséshez betölthetők.

Az ERIC SilverPlatter változatát azok használják szívesen, akik a Dialog parancsnyelvet nem ismerik, a LISA adatbázist azonban igen, és a keresési technika elsajátítására nem szívesen fordítanak sok időt.

A harmadik változatot az Ohio államban (USA) működő *Online Computer Library Center (OCLC)* állítja elő. A CD450 nevű menüvezérelt keresőprogram kissé lassú és nehézkes. Az adatbázis két adatállományában – *Current Index to Journals in Education = CIJE*, *Resources in Education = RIE* – csak külön-külön lehet keresni, ami előnyös ugyan dokumentumtípus szerinti kereséseknél, de hátrányos, ha kétszer kell ugyanazt a keresést elvégezni, mégha a mentési lehetőséget (SAVE) ki is lehet használni.

A három változat a könyvtárosképzésben, az információs szakemberek képzésében didaktikai szempontból is előnyös. A hallgatók többféle keresőrendszerrel ismernek meg, ezeket összehasonlíthatják és kiértékelhetik.

A Bowker állítja elő a *Books in Print Plus* és az *Ulrich's Plus* adattárakat és online adatbázisok kompaktlemezes változatait. A CLW könyvtárában oktatásra

és bemutatási célokra használják őket. A *Cumulative Book Index* CD-ROM-változata négy felhasználói szintet tartalmaz. A *Browse Mode* a legegyszerűbb felhasználói szint, a lapoz(gat)ás a kezdő használók módszere. A *Wlsearch Mode* könnyen kezelhető menürendszer, a *Wilsonline Mode* az online parancsnyelv megfelelője. Az *Export Mode* jobban tagolt ablaktechnikát használ.

A Whitaker, a *Bookbank* előállítója már 1978-ban is aktív volt: megjelentette a British Books in Print mikrofilmplapos változatát. A CD-ROM-változat 450 ezer címet tartalmaz, a népszerű BRS/Search programnyelvet használja, három felhasználói – kezdő, haladó és szakértői – szinten végezhető keresés.

A könyvtár két további kompaktlemezes adatbázist is megrendelt: az egyik a *Dissertation Abstracts Ondisc*, a másik az *EBSCO* előfizetői ügynökség *folyóirat-adatbázisa*.

A CD-használat gyakorlata

Az adatbázisokat az új PC/XT merevlemezére installálták. Ugyanezen a PC-n több saját fejlesztésű adatbázist is tároltak (AV-programok, disszertációk katalógusait), a 20 Mbájtos winchester memóriája kevésnek bizonyult, a BRS/Search rendszerprogram tárolásához egy másik PC-re is szükség volt. Bekapcsoláskor először egy menü jelenik meg az alkalmazói programok választékával. Előállításához a MENUGEN generálóprogramot használták fel. Az adatbázisok ingyen használhatók a könyvtári nyitvatartás ideje alatt. Ez az igény azonban olyan gyorsan nőtt, hogy a keresési időt 20 percre kellett korlátozni. A felügyeletet a tájékoztató szolgálat látja el. A MENUGEN szoftver automatikusan regisztrálja az adatbázis-használati időket, és ezekből statisztikát készít. 1988. november 4-én például a 2. táblázat szerinti összesítés készült.

2. táblázat

Adatbázis	Felhasználó	Minimális	Maximális használati idő (perc)	Átlagos	Összesített
LISA	17	6	46	19	328
ERIC (Dialog)	2	13	26	20	39
ULRICH'S PLUS	2	16	46	31	62
JANET*	8	1	10	4	33
Házi adatbázisok	8	1	9	4	35
Összesen: 8 óra 17 perc					497

* JANET az egyetem saját számítógép-hálózatának neve.

A legtöbb egyetemi könyvtárban a tájékoztató szolgálatnál telepített CD-ROM-ot szabadon használhatják. Az egyéni keresési időt 20–30 percben korlátozzák. Az egyetemi-főiskolai könyvtárak többsége – pl. a Hatfield Politechnics (Anglia) és a Boston University (USA) – elegendőnek látja egy CD-ROM beszerzését, de pl. az Oregon State University könyvtárában (USA) Kompaktlemezes Tájékoztató Központot hoztak létre 60 ezer USD költséggel, 12 PC-vel és 13 lemezzel. A Vanderbilt University könyvtárában (USA) 40 CD adatbázis mellett 23 PC felhasználásával 10 keresőhelyet alakítottak ki.

Az USA-ban a könyvtárakban a CD-használat ingyenes, az online szolgáltatásért azonban itt is fizetni kell. Az egyetemi könyvtárak diákokat alkalmaznak kiegészítőként a CD-ROM-használat felügyeletére és segítésére. A Bostoni Egyetem könyvtárában pl. a lemezek kiadását, cseréjét a könyvtári személyzet végzi, a Vanderbilt Egyetem könyvtárában pedig a számítógépek mellett elhelyezett lemezeket önkiszolgáló módon lehet használni.

Felhasználók képzése

A CLW könyvtárában rendszeresek a CD-ROM-használati bemutatók. Az érdeklődők öt-husz fős csoportokban meghallgatnak egy kb. félórás is-

mertetőt a PC és a CD-ROM használatáról, valamint a LISA adatbázisról. A képernyőtartalmat a hallgatók egy másik, nagyméretű képernyőn is figyelemmel kísérhetik. Segédanyagokat, kézikönyveket kapnak, a falon a főbb utasításokat tartalmazó posztereket helyezik el. Az előadás után mindenki kipróbálja a berendezést.

A CD-ROM könnyen kezelhető, a használók által kedvelt médiumnak bizonyult. Problémát jelenthet az újabb lemezek installálásakor a merevlemez korlátozott memóriakapacitása: újabb PC rendszerbe állítására lesz szükség.

Biztonsági problémák idáig nem merültek fel: a könyvtárosok ismerik a felhasználókat, és megbíznak bennük. Előfordulhat, hogy a használó az 5,25 hüvelykes lemezt véletlenül a számítógép lemezmagjójába helyezi. Ilyenkor a rendszert ideiglenesen üzemen kívül kell helyezni. A lemezmagajtót hozzáférhetően kell hagyni, hogy a használó "le tudja tölteni" adatait a saját lemezére.

A használat biztonságát és kényelmét növeli a hálózati üzemmód. Így üzemel pl. a *MultiPlatter* rendszer több PC és CD-ROM összekapcsolásával, ugyanazon CD-hez egyidejűleg többek hozzáférését is biztosítva. A *MultiPlatter* rendszert használja 1988 óta pl. a Boston College (USA) és a Vanderbilt University.

Kitekintés

A CLW könyvtárában a LISA nyomtatott változatát már alig használják retrospektív keresésekhez. Aktuális információi miatt a legfrissebb számokat szokták használni, mert a CD-ROM-változatot évente csak kétszer aktualizálják. A nyomtatott változatra már sokan egyáltalán nem tartanak igényt.

A CD-ROM bevezetése nem csökkentette az online megrendelések számát, módosította azonban ezek összetételét. Az ERIC és a LISA online keresésére lényegesen ritkábban kerül sor, növekszik a viszont a CD-ROM-on elérhető adatbázisok keresettsége. Más könyvtárakban – pl. a Vanderbilt

Egyetemen – a CD-ROM bevezetése utáni első két évben az online keresések száma 60%-kal csökkent.

Az OCLC felmérése szerint a CD-ROM termékek eladása felülmúlja a gyártók várakozásait. 1988-ban az OCLC tagkönyvtárai 44%-ban, a főiskolai könyvtárak 84%-ban használtak CD-ROM termékeket. A kereslet további növekedése várható nemcsak az USA-ban, hanem Európában is. A CD-ROM mint új média eredményesen használható kisebb és szakosodott könyvtárakban is.

/OBERHAUSER, O.: CD-ROM in der Benutzung. = Biblos, 38. köt. 3. sz. 1989. p. 144–153./

(Nagy Gábor)

Egy könyvtárosegyesületi CD-ROM kiadvány: Ki kicsoda a könyvtárosi és információs szakmában Észak-Amerikában?

A Könyvtári és információs szakemberek mutatója (*Directory of Library and Information Professionals = DLIP*) címen 1988-ban az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA) kiadásában megjelent CD-ROM kiadvány az első próbálkozás arra, hogy a könyvtárosok és információs szakemberek szakmai szervezete saját kiadói tevékenységében is alkalmazza a CD-ROM technikát. Ez a lemez a megfelelő nyomtatott kiadvánnyal párhuzamosan jelent meg, és logikus folytatása volt az ALA addigi kiadói tevékenységének.*

Előzmények

Az ALA első ilyen tárgyú kiadványa még 1933-ban jelent meg "Ki kicsoda a könyvtári szolgáltatásban?" (*Who's Who in Library Service*) címmel, és 5764 szakember adatait tartalmazta. Ennek nem volt igazi anyagi sikere, ezért a második kiadás ugyanezzel a címmel, de már 8869 szakember adataival csak 10 év elteltével jelent meg. A harmadik, 11 000 szakember adatait tartalmazó kiadás 1955-ben jött ki, és már alcímet is kapott: "Az Egyesült Államok és Kanada hivatásos könyvtárosainak életrajzi mutatója" (*A Biographical Directory of Professional Librarians of the United States and Canada*). Ez a kiadás több egyesület és vállalat közös vállalkozása volt. A negyedik kiadás 1966-ban a harmadikkal azonos címmel jelent meg, és 20 000 szakember adatait tartalmazta.

Jelentős lépés volt az 1970-es ötödik kiadás, amely az eddigi alcímet kapta címül, zárójeles utalással az előző kiadások címére. Ez volt ugyanis az első, amely számítógépes fényszedéssel készült. Az új technika ekkor még éretlennek bizonyult, a kiadvány csak nagy késéssel és sok hibával készült el. A több mint 3000 eladott példány ellenére ez a kiadás sem

volt sikeres anyagilag. Ennek ellenére engedtek a jelentkező igénynek, és 1982-ben megjelentették a hatodik kiadást, amely viszont hozott is némi nyereséget. Ez követte a szakma fejlődését, és "Ki kicsoda a könyvtári és információs szolgáltatásban?" (*Who's Who in Library and Information Services*) címmel jelent meg.

A hetedik kiadás

A kiadvány fő célja, hogy az egyesület információval lássa el tagjait. Nem hanyagolható el azonban a másodlagos cél sem: bevételre tenni szert, hogy abból az egyesület más tevékenységeit finanszírozhassa. Az ALA bevételeinek ugyanis közel a fele a kiadói tevékenységből származik.

Az egyesületnek jelentős szerepe van a szakterületéhez kapcsolódó műszaki fejlesztésben. Részt kell vállalnia a szabványok és irányelvek kidolgozásában, valamint saját tagjainak az új technikára történő oktatásában. Logikus lépés tehát, hogy közvetlen hasznát is kíván nyerni abból az új technikából, amelynek a kifejlesztésében így részt vett, és amely a könyvtárakban már megtalálható. Az új technika alkalmazása során azonban a minimumra kell leszorítani az anyagi kockázatot, hiszen az egyesület kiadói tevékenységéért felelni kell az ALA tagjai előtt. A DLIP alkalmasnak látszott arra, hogy az ALA első CD-ROM kiadványa legyen.

Az ALA nem nyomtatott publikációs tevékenysége 1984-ben kezdődött az ALANET online szolgáltatóközpont létrehozásával. Ez az egyesület saját könyvtárában (Headquarters Library) működik, és elektronikus postai szolgáltatást, online adatbázisokat és támafgyelő szolgáltatást nyújt.

Az ALA másik nem nyomtatott publikációs tevékenysége a *Library Video Magazine* című kazettafolyóirat, amelyet 1986 óta a Library Video Network céggel együtt ad ki.

* A CD-ROM kiadvány hozzáférhető az Országos Műszaki Könyvtárban. – A ref.